

V. DEMOKRATISK SOSIALISME I NORGE

Eyvind Dalseth.

SOSIALDEMOKRATIET OG ARBEIDERPARTIET

1. Sosialdemokratiet og kapitalismen.

Hovedtittelen kan kanskje synes noe merkelig. For er ikke sosialdemokratiet og Arbeiderpartiet ett og det samme her til lands? I en viss forstand er det selvsagt sant, men den hele sannhet er ikke fullt så enkel.

For sosialdemokratiet er en lang tradisjon innenfor sosialismens historie. Etter mitt syn har det en sentral kjerne av verdier som sitt samlingspunkt. De konkrete arbeiderpartier kan forholde seg ulikt trofast til denne sentrale kjerne av verdier. Tesen i dette essay er at det norske Arbeiderparti idag har lite eller intet å gjøre med det klassiske sosialdemokrati. Dette kan selvsagt ikke frata Arbeiderpartiet retten til å bruke etiketten «sosialdemokrati» ved gitte anledninger. Men det er viktig å være klar over når ord har mistet sin betydning.

Det klassiske sosialdemokrati er utsprunget av marxismen, men i motsetning til Lenins variant er det også preget av viktige vestlige verdier hentet fra liberalismen. I motsetning til Lenin har det også et annet revolusjonsbegrep. Det skal jeg se nærmere på.

Det klassiske sosialdemokrati ser på revolusjonen som vesentlig resultat av en lang prosess og ikke som en politisk begivenhet. Ved den sosialistiske revolusjon forandres hele samfunnsordningen og dette kan aldri skje ved politiske kupp. Den sosialistiske samfunnsendringen er resultatet av en demokratisk oppbygningsprosess.¹

Men det må stå helt klart at sosialdemokratiet i sin intensjon var revolusjonært i betydning av at den kapitalistiske samfunnsordning skulle erstattes av en ny. Men i motsetning til Lenins asiatiske despotisme anså man det for essensielt at bare demokratiske midler ble brukt. Mål og middel må være enhetlige: demokratisk sosialisme kan aldri skapes ved udemokratiske midler. Følgelig måtte en demokratisk masseorganisasjon utbygges.

Ved sin begynnelse hadde norsk sosialdemokratisk arbeiderbeve-

gelse to hovedmål:

- 1) å avskaffe privatkapitalismen som samfunnssystem
- 2) å bygge opp alternative institusjoner.

Helt fram til 30-åra ble denne politikken ført med kraft og ikke lite framsyn. Det viktige var at man hele tiden hadde oppfatningen av arbeiderbevegelsen som et system av alternative institusjoner klart for seg. Bare ved alternativ institusjonsbygging skapes en ny samfunnsorden fordi samfunnet er et system av institusjoner. Oppbyggingen av fagbevegelsen var et middel til å få full kontroll over arbeidsmarkedet og oppbyggingen av kooperasjonen et alternativ til privat handel. Likeledes hadde den sosialistiske propaganda karakter av et alternativt utdanningssystem — en oppdrager for arbeiderklassen.

Men det driv som arbeiderbevegelsen hadde i begynnelsen, er gått tapt og bevegelsen er nå treffende beskrevet som et «konsern i politikk».

Det er sagt mange ganger at begynnelsen til forfallet kom med overtagelsen av regjeringsmakten i 1935. Det spørs imidlertid om ikke krigen er den viktigste begivenhet i arbeiderbevegelsens nyere historie. Bevegelsen gikk over fra å være klasseorientert til å bli nasjonal. Gerhardsen har beskrevet en episode som illustrerer dette i sitt memoarverk. Han grudde, forteller han, til å møte den gamle klassekampkjemper Tranmæl i Sverige ved slutten av krigen. Det han grudde for var å forklare den nye samarbeidspolitik. Den nye politikk var selvsagt utsprunget av nasjonal nød. Men den pris som arbeiderbevegelsen betalte for den, var høy. Da nøden var over i 60-årene, var den dynamiske kraft borte.

Det siste utslag av en distinkt sosialistisk politikk var kampen for statsbedrifter. Ikke fordi statsbedrifter i seg selv er så sosialistisk, men fordi planene var utslag av en målsetting om å endre samfunnssystemet. Men den kampen ble ført til endes i 50-årene, og i 60-årene kom ingen nye merkesaker til.

Arbeiderpartiets holdning til EF markerte den definitive slutt på det sosialdemokratiske innhold i partiets ideologi. Guttorm Hansen sa det meget klart i markedsdebatten 7. juni 1972: hva er det vi har gjort i etterkrigstiden annet enn å legge forholdene til rette for utenlandsk kapital? EF-politikken er bare en videreføring av et grunnmønster i Arbeiderpartiets politikk. Men det skulle være opplagt at en integrasjon i et internasjonalt kapitalistisk system ikke har noe med sosialdemokrati å gjøre. Da blir det ikke snakk om å

bygge opp alternative institusjoner, men om å rive ned gamle nasjonale til fordel for nye internasjonale i effektivitetens navn.

Arbeiderpartiet og «de borgerlige» — skillet er jo illusorisk — har funnet hverandre i et vekst-ekteskap. Men økonomisk vekst har aldri vært noen isolert sosialdemokratisk verdi.

I hele etterkrigstiden har Arbeiderpartiet hatt en venstrefløy som har motsatt seg den kapitalistiske integrasjonspolitikken både innenrikspolitisk og utenrikspolitisk. Behandlingen av EF-saken før og etter folkeavstemningen har etter mitt syn med all ønskelig tydelighet vist at denne venstrefløyen nå ikke har noe å gjøre med Arbeiderpartiets offisielle linje. Hvis verdier fra det klassiske sosialdemokrati fortsatt skal tas vare på, må venstrefløyen forlate partiet.

2. Arbeiderpartiet, partidemokratiet og kulturen.

Folkeavstemningen viste at når det direkte demokrati trer i funksjon, vinner det radikale Norge. Like sikkert viste de etterfølgende nominasjonsprosesser at det indirekte demokrati virker undertrykkende for folkets sanne meninger. Det indirekte demokrati er det etablerte Norges demokrati. I EF-saken ble et nytt prinsipp knesatt: at folket skal formes av partipolitikerne og ikke at politikerne skal formes av folket. Når Stortinget var så i utakt med folkemeningen som i EF-spørsmålet, var det grunn for politikerne til å bli ytterst betenkt over situasjonen. Men noen slik selvbesinnelse har ikke funnet sted. Da må man være klar over at man er med på å diskreditere demokratiet som system.

Ingen norsk politiker har i etterkrigstiden lidt et så direkte nederlag som Trygve Bratteli. Han satte all sin prestisje inn på og brukte alle maktmidler for å presse gjennom sitt syn. Allikevel stemte hundretusener av A-velgere mot hans linje. Likevel prøvde partiapparatet å absorbere all motstand og fremskaffe en stortingsgruppe like EF-vennlig som den forrige. Hvordan kunne det gå til?

Svaret ligger i oppbyggingen av Arbeiderpartiet. Det er det mest sentralistiske av alle norske partier. De politiske retningslinjer utgår fra Oslo-gryta, og der er trådene samlet på få hender. De meget oppblåste landsmøtene møtes alltid av en fast tømret partilinja hvor den spredte opposisjon ingen sjanser har.

Arbeiderpressens rolle er sentral. Den er i viktige saker den mest ensrettede i landet. Jeg telte en gang 16 pro-EF-overskrifter i samme

Arbeiderblad og skrev inn og sa at dette minte om øststatene. Det man da roste seg av var at min anke kom inn på Kultur og debatt-siden. Og det var en fortvilt kamp arbeiderpressen førte med uhellige midler mot alle innleggene på lezersidene som man for skams skyld ikke kunne unnlate å ta inn.

Mønsteret i Arbeiderpartiets saksbehandling i etterkrigstiden er meget klart. I kontroversielle og prinsipielle saker kjører ledelsen en stram linje med minimal bredde i saksbehandlingen. I ukontroversielle saker trekkes «hele partiet» inn. Dette er blitt særlig tydelig i senere år. I spørsmålet om demokrati i hverdagen — som er et helt ufarlig spørsmål i arbeiderbevegelsen fordi alle er for det — ble det straks nedsatt «rådslagningsgrupper» — 1500 i tallet. Men i Natosaken i 1968 og i den altoverskyggende viktige EF-saken var det aldeles umulig for partiledelsen å få til rådslagningsgrupper. Med god grunn. Hvis man hadde hatt slike grupper på bred basis ville utfallet av saksbehandlingen vært tvilsom — og tvil er ikke tillatt om kjernesaker.

Forfallet av den demokratiske prosess innenfor partiet har dype røtter. Det bunner i at partiet har sviktet sin oppgave som en skole-ende og dannende institusjon for arbeiderklassen. I stedet for å forme sitt eget innhold i undervisningssystemet har partiet overtatt den borgerlige undervisningsideologi med vekt på konkurranse og effektivitet. I arbeidet for bedriftsdemokrati står man overfor det forstemmende faktum at etter 35 år med regjeringsmakt er et av de viktigste argumenter mot deltagelse for arbeiderne i bedriftens styre at arbeiderne ikke har skolerings nok for det. Det har vært tid og anledning nok til å forme en sosialistisk undervisningskultur, men viljen har ikke vært til stede. Når alt kommer til alt, så er det kanskje den dypeste svikt hos Arbeiderpartiets og fagforeningenes ledelse. For det vanskeliggjør arbeidet for fremtiden. Den ideologiske bevissthet er svekket, for ikke å si utryddet.

Tanken om arbeiderbevegelsen som en kulturvokster har dype røtter i sosialismens historie. Egentlig går den tilbake til de store folkeoppdragerne Lessing, Herder og Hegel og har sammenheng med deres nye humanisme. I norsk arbeiderbevegelse er det nok å tenke på Henrik Wergeland, Eilert Sundt og Halvdan Koht. Kultur er noe langt mer omfattende enn nytelse av bøker og kunst. Det går på en hel livsstil og et helt verdisystem. Etter mitt syn er forskjellen mellom kapitalisme og sosialisme idag på mange måter ikke en økonomisk forskjell, men det er nettopp et spørsmål om et valg av

hvilke verdier som skal være utslagsgivende for livsførselen. At et land er sosialistisk betyr nok at det har et annet økonomisk system, men fremfor alt betyr det at samfunnslivet er gjennomsyret av andre livsverdier enn i et kapitalistisk samfunn.

Det er på grunn av denne «verdisosialisme» at jeg er meget skeptisk til visse sider av Marx.² Marx legger forholdene til rette for en tenkning som aksepterer en gammel kapitalistisk holdning om at mennesket er et økonomisk dyr. Det er å gå for langt inn på motstandernes premisser. Hvis mennesket defineres som et økonomisk vesen, kan kapitalismen være god nok. Den fungerer godt nok økonomisk til å fylle vesentlige materielle livsbehov. Etter mitt skjønn er det ved reaksjon på den forarmelse av menneskelig livsinnhold som systemet medfører, at man blir sosialist i sitt politiske syn.

Det å skape nye sosiale verdier er en langsommelig prosess. I et moderne samfunn tror jeg slagmarken for en ikke liten del omfatter undervisningsvesenet. Å fylle skolen med et sosialistisk innhold blir en vesentlig oppgave. Arbeiderpartiet har bare tenkt på skolens form. Lik utdanning for alle har vært slagordet. Men man har overhodet ikke stilt spørsmålet: hva slags utdanning? Den eneste innholdsmessige profil partiet har, er en viss billig anti-kristelighet — en gjenganger fra fordums radikalisme.

Når Arbeiderpartiet en gang i blant tar seg sammen og tenker på kulturen — som oftest da i en alt for trang mening — kommer et merkelig mønster til syne. Rent mekanisk tenker man at først skal de materielle behov dekkes — så skal kulturen komme. Først spiser man seg mett — så nyter man desserten. Dette er et dypt forfeilet kultursyn. Selve måten de materielle behov dekkes på, er uttrykk for et kulturmønster. Kulturen er innvevd i all menneskelig gjerning. Nettopp de tingene vi skaper og måten vi forholder oss til dem på, uttrykker kulturmønsteret. All skapende aktivitet er kulturaktivitet og innebærer en dannelsingsprosess.

I denne dannelsingsprosess har de spesialiserte kulturarbeidere en særlig viktig rolle. I sin lange periode i maktposisjon har partiet ikke forstått å komme på talefot med dem. Skylden ligger ikke på kulturarbeiderne. For hele sosialismens historie viser at de har en naturlig tendens til å alliere seg med arbeiderbevegelsen. Men de blir hverken forstått eller tatt i mot av forbenete maskinpolitikere. For fremtiden kan det imidlertid være løfterikt at mange kulturarbeidere etter hvert er noenlunde samlet til venstre for Arbeiderpartiet.

3. Noen tanker om fremtidens norske sosialisme.

Jeg tror vi på mange måter står ved en skillevei i sosialismens historie. Dette har med synet på økonomi å gjøre. Gjennom hele sin historie har menneskeheten lidd under vareknapphet. Men den moderne teknologisk baserte industri har øyensynlig oppfunnet kverna som maler på havets bunn. I hvert fall for de industrialiserte land synes problemet om varetilgang å være løst. Men andre problemer er dukket opp. Interessen er skjøvet over fra produksjonsmidlene — i Marx's terminologi — og over til råstoffressursene. Ikke minst derfor er det grunn til å forholde seg svært kritisk til Marx og erindre at marxismen bare er en art av sosialistisk tenkemåte.

Den nyere sosialdemokratiske veksttanke er en gammel generasjons forlengede nevrose fra livsforhold som hører fortiden til. Fra å være kvantitativ må tenkningen gå over til å bli kvalitativ, og det av to grunner. Når produksjonsmidlene tillater ubegrenset produksjon av varierte goder, melder kravet seg om utvelgelse — om hva som er verdt å produsere. Derneft tvinger råstoffproblemet fram et krav om selektiv vekst.

Når vekst tas som et mål i seg selv, vil det si at den er ukontrollert. Kvalitativ vekst krever at produksjonsprosessene som helhet underlegges balanserte vurderinger. Dette krever igjen at det organiserte samfunn griper inn og fastsetter produksjonsmålene. Det å skape organer og institusjoner for kontroll av produksjonsprosessene må bli en stadig hovedoppgave. Dette forutsetter hva jeg vil kalle en høyere kulturell selvbevissthet som bare kan komme gjennom en dannelsingsprosess.

En annen hovedoppgave som må løses ved fornyet vilje er fordelingen av goder innenfor samfunnet. De sosialdemokratiske arbeiderpartier har hatt en generasjons sjanse til å løse dette problem, men de har sviktet fullstendig. I 1968 gikk det svenske sosialdemokratiske parti til valg på parolen «Mer jämlikhet», og lederne skjønte visst ikke ironien i den. Man må jo spørre hva slags politikk partiet har bedrevet gjennom 35 år når dette må stå som en ny oppgave.

En rettferdig fordeling av godene er utenkelig uten at maktproblematikken tas opp i full bredde. Makt og materiell er uløselig forbundet, som Dag Østerberg sier. Maktfordelingen vil ikke endres ved at man setter ned en kommisjon for å utrede den. Likhet i makt kan bare skapes gjennom en fornyelse av den demokratiske prosess og dette kan bare skje fra grasrota. For norske sosialister vil

en slik fornyelse bl.a. kreve at man kommer fram til et språk som kan kommunisere ny innsikt om samfunnet.

Men alt dette er problemer av en generell karakter som det kreves tid og møysommelig arbeid for å løse. Det som ligger meg sterkest på hjertet fordi det er mest maktpåliggende i situasjonen, er imidlertid en konkret politisk retningslinje. Slik den politiske situasjon er, må en hovedtese i en fornyet norsk sosialisme lyde: norsk sosialisme må være nordisk.

Jeg vil ta utgangspunkt i EF-saken. Det var en nasjonal storvask. Kampen var et statusoppgjør over nasjonale verdier, og det norske folk kom til det resultat at det ville ha sin identitet i behold framfor å bli utvasket av en falsk internasjonalisme. Men det er livsfarlig å hvile på laurbær, for seieren er foreløbig. Men den gir et utgangspunkt. EF-politikken var en frukt av to politiske generasjoner, de som fryktet 30-åra om igjen og de som fryktet den kalde krigen. I en sum var EF-politikken et uttrykk for den vestvendte linjen som Arbeiderpartiet har vært den fremste dynamo for. Mot disse generasjoner sto dels de som holder på nasjonal selvtilstrekkelighet, og dels en generasjon som er kritisk til den vestvendte linjen. Det er denne tredje generasjon som er tungen på vektskålen i et framtidig oppgjør og det gjelder å legge et grunnlag for en ny politikk som kan erobre denne generasjon.

EF-saken viste at et folk er noe mer enn en økonomisk interessegruppe. I en artikkel i Arbeiderbladet³ analyserte jeg et folk som et arbeidsfellesskap. Et folk uttrykker en organisert arbeidsdeling som funksjonerer som en helhet. Et moment jeg ikke gikk inn på var at et folk i like høy grad er et kulturelt fellesskap i den forstand at det er et betydningssystem. Medlemmer av et folk forstår hverandre. Derfor kan vi si at et folk også er et system av koder for forståelse. Tilsammen definerer en slik kode en nasjonal identitet og den henger på det nøyeste sammen med den personlige identitet slik dette uttrykkes i vårt aller innerste ved det felles språk.

Den falske internasjonalisme slik den kommer til uttrykk i den kapitalistiske stormarkedstanken, innebærer et angrep såvel på den nasjonale som den personlige identitet fordi disse er uløselig forbundet. Markedet er intet betydningssystem — eller det er et meget primitivt sådant. Den eneste kode er pris. Å gjøre denne koden til grunnleggende betyr en uthuling av alle andre verdier. Stormarkedstanken betyr standardisering og masseforvaltning — et drap på egenartede verdier.

Å tale om det europeiske fellesskap i Norge er enten en overflødighet eller en tilsnikelse. Det er en overflødighet forsåvidt som vi har vært ekte europeiske siden vi ble kristnet. Det er en tilsnikelse forsåvidt som det skulle tilsi at det gis noe som heter «det europeiske» ut over de enkelte europeiske nasjonaliteter. Men det som virkelig er det europeiske er det nasjonale. Markedsfilosofien er en fornektelse av nettopp det europeiske. Et Europa som taler med en stemme, er en uhyrlighet fordi det innebærer at de europeiske nasjoner har oppgitt viktige deler av sin identitet.

Men det jeg vil fram til er at vi i Norge lever i et latent fellesskap — det nordiske. Dette er nettopp et betydningsfellesskap ved at vi har noenlunde like språk og forstår hverandre ved at vi har en delvis felles historie, en lik sosial bakgrunn og en felles religiøs egenart. Men Norden er ennå ikke et arbeidsfellesskap fordi man ikke har funnet fram til former for nyttig arbeidsdeling i det store.

Norden er en såvidt sterk mulig enhet at det gir den relative frihet fra den internasjonale kapitalisme som kreves for at sosialismen kan utvikles. Et isolert Norge vil bli oppslukt av EF. Men et Norden hvor det er kontroll med kapitalen på arbeiderbevegelsens grunn, er ingen utopi, det er et spørsmål om politisk vilje.

Den avvisende holdning til Norden fra norske politikere er et fenomen som er verdt å studere. Det har sannsynligvis sin rot i krigen og begivenhetene umiddelbart etterpå. Og ett synes sikkert: grunnelementet er frykten for den svenske nøytraliteten og en svekkelse av vår frenetiske binding til de vestlige stormakter. Når det nordiske samarbeidet aldri når så langt fram at det blir forpliktede — i politikernes terminologi — ligger årsaken her. Som ringer i vannet brer da den sikkerhetspolitiske skrekk seg slik at det er få land vi er så isolert fra som de nordiske. Man kan lese fire norske aviser daglig i en uke og man kan telle på en hånd informasjonsoppslag om forhold i det øvrige nordiske land. Situasjonen er egentlig grotesk, men det er ingen som har påpekt det. Det nordiske fellesskap er i en bestemt forstand undertrykket av den vestlige sikkerhetspolitikk.

Å bryte dette jerngrep er ingen lett sak. Men en aktiv holdning fra norske sosialister i retning av kontakt med svensk og dansk arbeiderbevegelse kan i det minste være en begynnelse. Og noen annen vei for sosialistisk politikk kan jeg ikke se. Alene drives vi inn i EF på lang sikt takket være et Arbeiderparti som ikke er å stole på.

- Karl Polanyi et al. (red.), *Trade and Market in the Early Empires*, og O. Lange, *Political Economy*.
- ⁷ Ibid.
- ⁸ R. Frisch, «A. Preface to the Oslo Channel Model», s. 258.
- ⁹ R. Frisch, Op. cit.
- ¹⁰ Det er også blitt bemerkt at man ville kunne minske de enkelte nasjonal-økonomienes sårbarhet overfor utviklingen i fjerne land ved å anvende den nye planleggingsmetoden på de enkelte statenes utenrikshandel, og i tillegg for å koordinere mange staters handel på preferanser de selv setter frem. Jfr. R. Frisch, «A Multilateral Trade Clearing Agency».
- ¹¹ R. Frisch, «A Preface to the Oslo Channel Model», s. 258.
- ¹² F. Perroux, *Le IVe Plan Français (1962—1965)*, s. 17.
- ¹³ C. J. Hitch, «The New Approach to Management in the U.S. Defense Department», s. 1—8. Også C. J. Hitch og R. M. McKean, *The Economics of Defense in the Nuclear Age*.
- ¹⁴ De to viktigste ting som har skjedd i så måte har vært at man har konfrontert disse idealene med realiteten i samfunnets midler/målforhold (etter Hegel og Marx); og senere knyttet dem sammen med den kulturelle symbolstrukturen i samfunnet (jfr. E. Cassirer, *Essay on Man*), med ubevisste prosesser (jfr. E. Fromm, *Psychoanalysis and Religion og Man for Himself*), og med menneskets eksistensielle problemer.

Eyvind Dalseth: SOSIALDEMOKRATIET OG ARBEIDERPARTIET

- ¹ Det interessante, men vanskelige revolusjonsbegrepet har jeg behandlet mer utførlig i artiklene «Den ny-marxistiske retorikken» (*Kontrast* 13, 1968) og «Ideologikritikk (*Er ideologiene døde?* Pax 1969)
- ² «Marx, kapitalisme og materialisme», *Norsk filosofisk tidsskrift*, 3/4, 1972. Jeg tar der avstand fra Marx's økonomisme. Han har andre sider, men dem legges det for liten vekt på i debatten.
- ³ «Sosialdemokratiet og EF». *Arbeiderbladet* 8. febr. 1972.

